

1.

PRZYGOTOWANIE DO NAUKI

W celu ułatwienia sobie pracy z kodeksami oraz ustawami podczas analizy przypadku warto odpowiednio oznaczyć poszczególne przepisy. Wystarczy na brzegu strony oznaczyć dany artykuł kolorową kartką indeksującą, która odpowiada konkretnym wymogom formalnym w praktyce.

Skorzystaj ze wskazówek zamieszczonych w rozdz. I–III, cz. II pozycji pt. System Oznaczeń Kodeksowych czyli jak pracować z kodeksami i pisać pisma.

Przykład

Oznacz oraz odpowiednimi podkreśleniami zgodnie z poniższą instrukcją:

art. 367 § 1 i 2 KPC – podstawa wniesienia apelacji,

art. 368 § 1 pkt 2 KPC – podstawa zarzutów,

art. 386 KPC – podstawa wniosku apelacji.

Podstawowe wnioski:

- *art. 386 § 2 w zw. z art. 379 (odpowiedni punkt) KPC oraz art. 368 § 1 pkt 5 KPC – wniosek o stwierdzenie nieważności,*
- *art. 386 § 3 w zw. z art. 368 § 1 pkt 5 KPC oraz art. 199 (odpowiedni punkt) KPC – wniosek o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz odrzucenie pozwu,*
- *art. 386 § 3 w zw. z art. 368 § 1 pkt 5 KPC oraz art. 355 KPC – wniosek o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz umorzenie postępowania,*
- *art. 386 § 1 w zw. z art. 368 § 1 pkt 5 KPC – wniosek o zmianę zaskarżonego wyroku oraz oddalenie (uwzględnienie) powództwa,*
- *art. 386 § 4 w zw. z art. 368 § 1 pkt 5 KPC – wniosek o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy sądowi I instancji do ponownego rozpoznania.*

Przygotuj obok tekstów ustaw także poniższe opracowania. Są one niezbędne do przypomnienia sobie zarówno wiadomości teoretycznych, jak i praktycznych z zakresu apelacji z prawa cywilnego.

Rozpisz sobie ile dni zamierzasz poświęcić na naukę do egzaminu z zakresu prawa gospodarczego i trzymaj się wyznaczonego planu. W razie kłopotów z organizacją nauki sięgnij po nasz Planer do egzaminu zawodowego, który ułatwi Ci naukę.

Pozycje niezbędne do nauki:

1. *K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński*, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz
2. *E. Gniewek, P. Machnikowski* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz
3. *K. Gorzelnik*, Kazusy dla aplikantów adwokackich i radcowskich. Prawo karne, cywilne, gospodarcze i administracyjne
4. *S. Jaworski*, Apelacje cywilne i karne. 69 wzorów pism z omówieniem
5. *M. Kotakowski*, Apelacje cywilne. Zagadnienia praktyczne, akta i kazusy
6. *D. Wetoszka, M. Derlacz*, Apelacje z prawa cywilnego na przykładach i wzorach
7. Egzaminy Prawnicze Ministerstwa Sprawiedliwości 2024. Tom 1. Akta cywilne i karne
8. Egzaminy prawnicze Ministerstwa Sprawiedliwości 2024. Tom 3. Wzory pism z komentarzami. Etyka zawodowa
9. System Oznaczeń Kodeksowych czyli jak pracować z kodeksami i pisać pisma
10. EDYCJA CYWILNA. Kodeks cywilny. Kodeks postępowania cywilnego. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Teksty Ustaw Becka. Edycja sądowa
11. Kodeks cywilny. Orzecznictwo Aplikanta
12. Kodeks postępowania cywilnego. Orzecznictwo Aplikanta

2.

APELACJE CYWILNE

2.1. Wprowadzenie do apelacji cywilnych¹

1. **Uprawnione do złożenia apelacji cywilnej** są następujące podmioty: strony, współuczestnicy sporu (materialni lub formalni), uczestnicy postępowania w postępowaniu nieprocesowym, interwenienci uboczni, prokurator, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, a także organizacje pozarządowe w sprawach o:

- 1) roszczenia alimentacyjne,
- 2) ochronę konsumentów,
- 3) ochronę środowiska,
- 4) ochronę praw własności przemysłowej,
- 5) ochronę równości i niedyskryminacji przez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie różnicowanie praw i obowiązków obywateli,
- 6) roszczenia wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej – w sporach między przedsiębiorcami.

Apelację w sprawach o ustalenie istnienia stosunku pracy ma prawo składać inspektor pracy, natomiast **w sprawach o ochronę interesów konsumentów** apelację ma prawo złożyć powiatowy lub miejski rzecznik konsumentów.

Apelacja przysługuje od każdego wyroku sądu I instancji, a zatem również od wyroku wstępnego, częściowego, końcowego, łącznego i uzupełniającego. Zgodnie z uchwałą SN (7) z 15.5.2014 r. (III CZP 13, Legalis), pokrzywdzenie orzeczeniem (*gravamen*) jest przesłanką dopuszczalności środka zaskarżenia, chyba że interes publiczny wymaga merytorycznego rozpoznania tego środka. Uchwale tej SN nadał moc zasady prawnej. Sąd Najwyższy przyjął w uzasadnieniu, że nie ma podstaw do utożsamiania pojęć *gravamen* i interesu prawnego w zaskarżeniu orzeczenia. „Istota relacji zachodzących między nimi polega na tym, że pokrzywdzenie orzeczeniem warunkuje istnienie interesu prawnego w jego zaskarżeniu. Innymi słowy, skarżącemu, który nie wykazał pokrzywdzenia orzeczeniem, można zarzucić brak interesu prawnego w kwestionowaniu orzeczenia w celu uzyskania jego uchylecia albo zmiany”. Dalej SN przyjął, że „należy uznać, że pokrzywdzenie orzeczeniem (*gravamen*) zachodzi wtedy, gdy zaskarżone orzeczenie jest obiektywnie w sensie prawnym niekorzystne dla skarżącego, gdyż z punktu widzenia jego skutkach związanych z prawomocnością materialną skarżący nie uzyskał takiej ochrony prawnej, którą zamierzał osiągnąć przez procesowo odpowiednie zachowanie w postępowaniu poprzedzającym wydanie orzecz-

---

¹ Wprowadzenie pochodzi z pozycji pt. Apelacje cywilne i karne. 69 wzorów pism z omówieniem.

nia (żądanie oddalenia powództwa), a w razie jego braku zaskarżone orzeczenie (np. wyrok zaoczny, nakaz zapłaty) per se wywołuje takie skutki. *Gravamen*, będąc warunkiem istnienia interesu prawnego w zaskarżeniu orzeczenia, jest przesłanką dopuszczalności środka zaskarżenia, chyba że interes publiczny wymaga merytorycznego rozpoznania tego środka”.

Różnicą apelacji cywilnej w porównaniu z karną jest brak możliwości zaskarżenia uzasadnienia wyroku. Niedopuszczalna jest apelacja wyłącznie od uzasadnienia orzeczenia (zob. orz. SN z 27.3.1962 r., 4 CR 676/61, OSPiKA 1963, Nr 4, poz. 102, z glosą S. Włodyki; orz. SN z 28.10.1959 r., 3 CR 422/59, OSPiKA 1960, Nr 7–8, poz. 2002). Jak wiadomo, skarżący w apelacji karnej może skarżyć rozstrzygnięcia i ustalenia naruszające jego prawa lub szkodzące jego interesom i w konsekwencji ma prawo zaskarżyć samo uzasadnienie, na przykład w sytuacji, gdy sąd karny ustalił, że pokrzywdzony przyczynił się do popełnienia przestępstwa.

2. Warunkiem, *sine qua non*, skorzystania z możliwości wniesienia apelacji cywilnej jest uprzednie złożenie wniosku o uzasadnienie wyroku dokonane w przepisowym terminie (art. 328 § 1 KPC). Co do zasady, zgodnie z treścią art. 369 § 1 KPC, apelacja powinna zostać wniesiona w terminie dwutygodniowym od doręczenia stronie skarżącej wyroku wraz uzasadnieniem. Wyjątek od wskazanej reguły został przewidziany w treści art. 369 § 1¹ KPC, bowiem w przypadku przedłużenia terminu do sporządzenia pisemnego uzasadnienia wyroku termin do wniesienia apelacji wynosi 3 tygodnie od dnia doręczenia stronie skarżącej wyroku wraz z uzasadnieniem. W tym ostatnim przypadku ustawodawca nałożył na sąd I instancji dodatkowe obowiązki informacyjne względem strony, które mają na celu realizację funkcji gwarancyjnej. Mianowicie, o wskazanym terminie (3-tygodniowym) sąd zawiadamia stronę doręczając jej wyrok z uzasadnieniem. Jeżeli w zawiadomieniu termin ten wskazano błędnie, a strona się do niego zastosowała, apelację uważa się za wniesioną w terminie.

Kwestia badania wymogów formalnych apelacji pozostaje wyłącznie w zakresie uprawnień sądu II instancji, o czym *expressis verbis* stanowi art. 373 § 1 KPC, zgodnie z którym sąd II instancji odrzuca apelację spóźnioną, nieopłaconą lub z innych przyczyn niedopuszczalną, jak również apelację, której braków strona nie usunęła w wyznaczonym terminie. Sąd I instancji, po stwierdzeniu, że apelacja wpłynęła i po odnotowaniu niniejszego faktu, jest zobligowany niezwłocznie przesłać akta sprawy z apelacją sądowi II instancji.

3. Sporządzając apelację cywilną, należy mieć na uwadze spełnienie wielu wymagań formalnych przewidzianych dla tego rodzaju pisma. Przede wszystkim **apelacja powinna czynić zadość wymaganiom ogólnym przewidzianym dla każdego pisma procesowego**. Oznacza to, że należy oznaczyć sąd, do którego kierowana jest apelacja, i określić, za pośrednictwem jakiego sądu jest on składana – jest nim zawsze sąd, który wydał skarżony wyrok. Należy oznaczyć rodzaj pisma, czyli wskazać, że jest to apelacja, i dokładnie opisać, od jakiego wyroku. **Opisanie wyroku** oznacza dokładne podanie sądu, który go wydał, datę i sygnaturę akt, pod jaką była prowadzona sprawa w I instancji. Nie należy bagatelizować prawidłowego oznaczenia wyroku, jaki ma być zaskarżony. Prawidłowe oznaczenie wyroku ma na celu zidentyfikowanie przez sekretariat sądu sprawy, w której jest składana apelacja. Spełniając wymagania Kodeksu postępowania cywilnego stawiane ape-

lacji, **należy podać, czy zaskarża się wyrok w całości, czy też w części**. Jeśli w części, to należy dokładnie podać, w jakiej. Sytuacja z pozoru wydaje się być prosta. Jeśli chodzi o wyroki w rodzaju: „oddala powództwo w całości”, to rzeczywiście oznaczenie, czy wyrok zaskarżony jest w całości, czy też w części, jest stosunkowo proste. Bardzo często zdarzają się natomiast wyroki o skomplikowanej sentencji, w których sąd część roszczenia zasądza, część oddala oraz nakazuje np. wydanie, usunięcie czegoś. Ponadto w sprawach o roszczenia pieniężne, w szczególności powtarzające się, należy zwrócić uwagę na to, od jakich dat sąd określił naliczanie odsetek. Sprawa nie jest bagatelna, gdyż w przypadku odsetek ustawowych mówimy o oprocentowaniu, jakiego nie daje żaden bank, i mogą w grę wchodzić znaczne kwoty. Należy dokładnie sprawdzić, jakie było żądanie pozwu odnośnie do odsetek i jak je potraktował sąd w wyroku. Jeśli odmiennie, należy zbadać dlaczego i na jakiej podstawie. **Prawidłowe sprawdzenie naliczenia odsetek** w wyroku pozwoli uniknąć kłopotliwej sytuacji, gdy sąd prawidłowo zasądzi kwotę roszczenia głównego, ale błędnie określi wysokość odsetek. Chodzi o uniknięcie sytuacji, gdzie zostanie zaskarżony wyrok w całości, w którym tylko wysokość zasądzonych odsetek będzie kwestionowana. Można się wówczas narazić na zarzut ze strony sądu niedopuszczalności apelacji od orzeczenia zgodnego z żądaniem pozwu. Komplikacja jest jeszcze większa w sprawach o ochronę dóbr osobistych, w sprawach o ustalenie kontaktów z dzieckiem. O ile w sprawach o zapłatę można wykonać proste działanie arytmetyczne, o tyle w sprawach niemajątkowych jest kwestią ocenną, czy zobowiązanie do złożenia przeproszenia czy też ustalenie takich a nie innych kontaktów z dzieckiem w istocie zaspokaja roszczenie powoda.

4. **Błędne oznaczenie** np. sygnatury akt lub sądu, za pośrednictwem którego jest składana apelacja, spowoduje dodatkowe kłopoty w postaci wezwania apelującego do uzupełnienia braków apelacji. W przypadku nieusunięcia braków we wskazanym terminie, sąd odrzuci taką apelację, co będzie skutkowało uprawnieniem niekorzystnego wyroku.

5. Niezwykle istotnym elementem apelacji cywilnej w sprawach o roszczenia majątkowe jest **wskazanie wartości przedmiotu zaskarżenia**. Wartością przedmiotu zaskarżenia jest tylko ten element wyroku, z którym się nie zgodzono. W związku z tym nie zawsze jest to kwota określona w pozwie. Z wartością przedmiotu zaskarżenia związana jest wysokość opłaty sądowej od apelacji. Należy pamiętać, że opłatę należy wnieść razem z apelacją. Brak opłaty spowoduje odrzucenie apelacji. Błędne oznaczenie wartości przedmiotu zaskarżenia będzie przyczyną wezwania sądu do wskazania właściwej i spowoduje niepotrzebną dyskusję między sądem a pełnomocnikiem, co nie służy klientowi. Klient, przychodząc do profesjonalisty, oczekuje sprawnego i fachowego prowadzenia sprawy. Oczywiście nie chodzi tu o jej wynik, ale o uniknięcie niepotrzebnych proceduralnych dysput na linii sąd-pełnomocnik.

6. Kolejnym elementem formalnym apelacji jest **prawidłowe sporządzenie zarzutów**. Zarzuty są wskazaniem konkretnych uchybień sądu I instancji. Kodeks postępowania cywilnego, odmiennie od Kodeksu postępowania karnego, nie wskazuje katalogu zarzutów. Wobec tego możliwe jest wskazanie każdej wady postępowania przed sądem I instancji. Jednakże zwyczajowo przyjęło się różnić następujące rodzaje zarzutów: naruszenie prawa materialnego, procesowego

i błąd w ustaleniach faktycznych przyjęty za podstawę rozstrzygnięcia lub też sprzeczność ustaleń sądu z zebraniem materiałem dowodowym, niewyjaśnienie całości okoliczności sprawy. Nie dotyczy to nieważności postępowania, gdzie katalog zarzutów jest zdefiniowany i zamknięty – art. 379 KPC.

Podobnie jak w apelacji karnej, **naruszenie prawa materialnego** jest dość rzadko spotykanym uchybieniem sądu. Należy przypomnieć, że jest to błąd w subsumcji danej normy prawnej do prawidłowo ustalonego stanu faktycznego. Tok rozumowania sądu jest następujący: najpierw ustala stan faktyczny i do tego podciąga odpowiednią normę prawną. Naruszenie prawa materialnego oznacza zatem przypisanie niewłaściwej normy prawnej do – zawsze – prawidłowo ustalonego stanu faktycznego, czyli przykładowo naruszeniem prawa materialnego będzie prawidłowe ustalenie, że strony zawarły umowę sprzedaży i do tak ustalonego stanu faktycznego zastosowanie przepisów o umowie dzierżawy. Naruszeniem prawa materialnego może być ponadto zastosowanie normy prawnej już nieobowiązującej albo jeszcze nieobowiązującej. Bardzo częstym błędem jest formułowanie zarzutu naruszenia prawa materialnego w sposób następujący: błąd w ustaleniach faktycznych polegający na... i tutaj jest wskazanie błędu i następnie podanie, że gdyby sąd ustalił prawidłowo stan faktyczny, to zastosowałby właściwą normę prawną. Tak sformułowany zarzut odnosi się do błędu w ustaleniach faktycznych, a nie do naruszenia prawa materialnego. Taki zarzut jest niejasny i zmusza sąd odwoławczy do wykonania zupełnie niepotrzebnej pracy polegającej na odgadnięciu rzeczywistej intencji autora apelacji. Nie jest rolą sądu snucie domysłów co do intencji autora apelacji. Sąd ma otrzymać od profesjonalnego pełnomocnika poważny materiał do rozważań. Rolą sądu jest orzekanie o sprawie, a nie domyślanie się, jaki zarzut stawia wyrokowi profesjonalny pełnomocnik. Należy takich sytuacji unikać, gdyż odwracają one uwagę sądu od realnego problemu. Z pewnością nie jest rzeczywistym problemem godnym rozpatrywania przez sąd odwoławczy ewidentny błąd profesjonalisty.

Naruszenie prawa procesowego zachodzi wówczas, gdy sąd I instancji postępował niezgodnie z normami Kodeksu postępowania cywilnego. Chodzi o naruszenie norm nakazujących sądowi określone zachowanie lub też zakazujące jakiegoś zachowania. Nie zawsze dotyczy to norm dyskrecjonalnych. Dobrym przykładem jest zarzut wadliwego sporządzenia uzasadnienia wyroku – art. 327¹ § 1 KPC. Wskazany przepis jest normą gwarancyjną i wskazuje, jakie elementy powinno zawierać uzasadnienie wyroku. Celem tego przepisu jest umożliwienie stronie prześledzenia toku rozumowania sądu I instancji i kontroli instancyjnej. Brak któregośkolwiek składnika uzasadnienia tam wskazanego powoduje, że wyrok będzie uchylony i sprawa będzie ponownie rozpatrywana. Kwestia, że sąd nie dopuścił wszystkich zgłoszonych przez stronę dowodów, jest natomiast, w świetle art. 227 KPC, wyłącznie ocenna. Sąd nie ma obowiązku dopuszczenia wszystkich dowodów, a dopuszcza tylko te, które mają udowodnić fakty mające znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. W takim razie autor apelacji zmuszony jest w tej sytuacji wykazać, jakie fakty chciał udowodniać i że mają one istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Wobec dużej ocenności tych kryteriów zadanie dla autora apelacji jest bardzo trudne. Dość częstym zarzutem jest naruszenie art. 233 § 1 KPC. Zarzut ten jest stawiany zbyt pochopnie i bez należytego uzasadnienia.

Aby postawić taki zarzut, należy wykazać kompleksowo błędy sądu. Są nimi błędy logicznego rozumowania sądu I instancji i kiedy swobodna ocena dowodów przekształcała się w dowolną, a wszystko to w odniesieniu do wszechstronnego rozważenia całego materiału dowodowego. Nie jest to proste wyzwanie dla profesjonalisty przygotowującego apelację.

Błąd w ustaleniach faktycznych zachodzi wówczas, gdy mamy do czynienia z ewidentną sprzecznością ustaleń i przykładowo polega ona na przyjęciu przez sąd, że strony zawarły umowę, podczas gdy stron nie łączył żaden stosunek umowny, czyli jest to wadliwe ustalenie faktów przez sąd. Dla prawidłowego zrozumienia tego zarzutu należy wyjaśnić strukturę uzasadnienia wyroku sądu. W uzasadnieniu wyroku sąd najpierw referuje sprawę, czyli opisuje czego żądał powód oraz jaka była reakcja pozwanego na tak sformułowane żądanie. Następnie sąd wskazuje, jakie przeprowadził dowody, po czym referuje, jakie poczynił ustalenia w zakresie stanu faktycznego. Jeśli zatem stawiamy zarzut błędu w ustaleniach faktycznych lub sprzecznych ustaleń sądu z zebrany materiałem dowodowym, to właśnie chodzi o tę część uzasadnienia wyroku. Zarzut ten polega na wadliwych ustaleniach stanu faktycznego w porównaniu do przeprowadzonych dowodów, czyli chodzi o sytuację, gdy ustalenie sądu w zakresie stanu faktycznego jest nie do pogodzenia z przeprowadzonymi dowodami.

Zgodnie z art. 368 § 1¹ KPC w zarzutach co do podstawy faktycznej rozstrzygnięcia należy wskazać fakty ustalone przez sąd I instancji niezgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy lub istotne dla rozstrzygnięcia fakty nieustalone przez sąd I instancji. W przypadku podniesienia przez skarżącego zarzutu błędu w ustaleniach faktycznych, jest on zobligowany do wskazania okoliczności, o których mowa w niniejszym przepisie. Zaniechanie dopełnienia tego obowiązku stanowi błąd formalny apelacji, które to uchybienie zostanie z pewnością dostrzeżone przez sąd II instancji w ramach wstępnej kontroli apelacji, co będzie skutkowało wezwaniem do jego usunięcia.

Niewyjaśnienie wszystkich okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy w istocie będzie się pokrywać z zarzutem naruszenia prawa procesowego, mianowicie art. 227 KPC.

Przy formułowaniu zarzutów naruszenia prawa materialnego i procesowego należy unikać zwrotu „między innymi”. Chodzi o sytuację, gdy formułujemy zarzut naruszenia prawa, wskazując konkretną normę prawną, poprzedzając ją zwrotem „między innymi”. Taki zarzut nic nie oznacza poza tym, że wskazujemy konkretną normę prawną. Zwrot „między innymi” nie umożliwi późniejszego uzupełnienia apelacji przez wskazanie kolejnych przepisów prawa, które miałyby być naruszone. Innymi słowy – nie jest to furtka do rozszerzania apelacji.

Prawidłowo sformułowany zarzut apelacji powinien wskazywać nie tylko konkretne uchybienie, ale również, jaki stan – prawidłowy zdaniem autora apelacji – powinien zaistnieć. Tytułem przykładu należy podać, że błędnie sformułowany zarzut to: „zarzucam naruszenie prawa materialnego, mianowicie art. 556 KC, przez jego niezastosowanie”. Z tego zarzutu nie wynika, dlaczego ten artykuł nie został zastosowany. Prawidłowo sformułowany zarzut powinien natomiast brzmieć: „zarzucam naruszenie art. 556 KC przez jego niezastosowanie w sytuacji, gdy sąd prawidłowo ustalił, że strony łączyła umowa sprzedaży i błędnie

zastosował art. 637 KC dotyczący rękojmi za wady dzieła”. Tak sformułowany zarzut od razu informuje sąd o istocie problemu. Takie postawienie zarzutu jest jak najbardziej pożądane z punktu widzenia sztuki prezentacji argumentów. Argumentować należy w sposób przejrzysty, logiczny i wewnętrznie spójny.

7. W apelacji **możliwe jest również powołanie, w razie potrzeby nowych faktów lub dowodów**. Możliwość taką przewiduje wprost art. 368 § 1 pkt 4 KPC. Jednocześnie należy mieć na względzie, że w przypadku wskazanej aktywności, apelujący jest zobligowany uprawdopodobnić, że powołanie przedmiotowych faktów lub dowodów nie było możliwe w postępowaniu przed sądem I instancji albo potrzeba ich powołania wynika później (art. 368 § 1² KPC). Samo powołanie bez uzasadnienia będzie chybionym zarzutem i nie spotka się z uznaniem sądu.

8. Osobnym zarzutem apelacyjnym może również być **nierozpoznanie przez sąd I instancji istoty sprawy** – art. 386 § 4 KPC. Wprawdzie Kodeks postępowania cywilnego nie wskazuje, jakie zarzuty może podnieść skarżący – poza art. 379 i art. 505⁹ § 1¹ – jednakże wniosek taki można wyprowadzić z treści art. 386 § 4 KPC. Artykuł ten przewiduje możliwość uchylecia wyroku sądu I instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania wówczas, gdy sąd ten nie rozpoznał istoty sprawy. Istota sprawy, w tym kontekście, oznacza zaniechanie rozpoznania podstaw materialnego żądania pozwu.

9. **Wnioski apelacyjne** są niezbędnym elementem każdej apelacji. We wniosku skarżący wskazuje sądowi odwoławczemu, czego się domaga. Skarżący może żądać uchylecia lub zmiany w całości lub w części zaskarżonego orzeczenia. Formułując wnioski apelacyjne, należy mieć na uwadze charakter postępowania apelacyjnego. Kodeks postępowania cywilnego **preferuje wydawanie** przez sądy odwoławcze **orzeczeń reformatoryjnych**, a orzeczenia kasatoryjne traktowane są jako wyjątek. Żądając zmiany zaskarżonego orzeczenia, należy bardzo dokładnie wskazać zakres żądanej zmiany i na czym ta zmiana ma polegać. Jako błędną należy uznać praktykę ograniczenia się tylko do samego żądania zmiany orzeczenia. Trzeba wskazać, czego oczekuje się od sądu odwoławczego. Należy przypomnieć, że wniosek apelacyjny nie może być przyczyną domysłów sądu odwoławczego. Wniosek o uchylecie zaskarżonego orzeczenia jest wyjątkowy. Nie można poprzestać na samym żądaniu uchylecia orzeczenia. Składając taki wniosek, należy określić, jakie czynności procesowe powinien wykonać sąd, ponownie rozpoznając sprawę. Nie jest wykluczone formułowanie wniosku alternatywnego, czyli o zmianę lub o uchylecie zaskarżonego orzeczenia.

Jeśli w postępowaniu przed sądem I instancji zapadły postanowienia, które nie podlegały zaskarżeniu, a nie zgadzamy się z nimi, to należy sformułować wniosek o ich zweryfikowanie.

Nieodłącznym elementem apelacji cywilnej są wnioski związane z kosztami postępowania.

10. **Uzasadnienie apelacji** stanowi rozwinięcie i dokładną analizę zarzutów i wniosków. W uzasadnieniu należy unikać opisywania sprawy po raz kolejny. Błędem jest opisywanie sprawy, poczynając od pozwu, odpowiedzi na pozew, przez postępowanie przed sądem I instancji, a skończywszy na wyroku. Sąd zna stan faktyczny i dotychczasowy przebieg postępowania. Trzeba wskazać, że błędne jest polemizowanie z sądem przez forsowanie swojej wersji jako tej

„lepiej”. Taka argumentacja z pewnością nie podważy zaskarżonego wyroku. Należy skoncentrować się na argumentacji wynikającej z zarzutów i na wykazywaniu błędów i uchybień sądu I instancji. Główne argumenty giną w powodzi argumentów pobocznych i niemających znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy. Nieustanne powoływanie orzecznictwa sądów i poglądów doktryny prowadzi do przekonania, że autor apelacji dość zręcznie posługuje się elektronicznymi zbiorami orzeczeń i nic więcej. Nie należy bezrefleksyjnie przytaczać orzeczeń lub poglądów doktryny. Przeładowane orzecznictwem i doktryną apelacje są nieczytelne. Sąd, zapoznając się z taką apelacją, nie wie, czy otrzymał poglądy autora apelacji oparte na stanie faktycznym sprawy, czy też udzielana jest mu lekcja znajomości orzecznictwa i doktryny. Właściwe jest, aby na tle konkretnego stanu faktycznego znajomości orzecznictwa i doktryny formułować swoje własne poglądy. Niedopuszczalne jest formułowanie ocen krytycznych zaskarżonego orzeczenia w postaci kuriozalnej, absurdałnej, niedorzecznej. Jest to wyłącznie wyraz braku kultury i szacunku dla sądu, a nie rzetelny argument. W trudnych sprawach gospodarczych należy unikać komplikowania sprawy przez zawiłe wywody dotyczące istoty sprawy. Wskazane jest klarowne przedstawienie problemu. Apelacja nie jest miejscem na popis wiedzy pełnomocnika przed sądem. Niezwykle istotne jest, aby w sprawach drażliwych, trudnych, rodzinnych używać argumentacji stonowanej i delikatnej. Profesjonalista w apelacji nie może zadrażniać i tak już pewnie skomplikowanej sytuacji między stronami. Nie bez znaczenia jest fakt, że sądy bardzo nie lubią, gdy pełnomocnicy używają w sprawach delikatnych drażliwej terminologii. Takie postępowanie pełnomocnika nie ma nic wspólnego z profesjonalizmem i pokazuje, że jest on osobiście zaangażowany w spór, co jest niedopuszczalne. W takiej sytuacji nie jest wykluczony krytyczny komentarz sądu.

Na koniec – nie jest właściwe twierdzenie, że apelacja jest zasadna. O tym, czy apelacja jest zasadna decyduje bowiem sąd odwoławczy.

11. Należy pamiętać, aby do apelacji **dołączyć odpowiednią liczbę jej odpisów** dla każdej ze stron, dowód opłaty sądowej od apelacji, jeśli pełnomocnik się ustanawia składając apelację – należy dołączyć pełnomocnictwo i dowód wniesienia opłaty skarbowej.

12. Koniecznym elementem apelacji jest wreszcie podpis osoby ją wnoszącej.

2.2. Wymagania konstrukcyjne apelacji²

Autor apelacji powinien mieć na względzie wymagania konstrukcyjne apelacji, tj.:

- 1) oznaczenie wyroku, od którego jest wniesiona, ze wskazaniem, czy jest on zaskarżony w całości, czy w części;
- 2) zwięzłe przedstawienie zarzutów;
- 3) uzasadnienie zarzutów;

² Fragment pochodzi z pozycji pt. *Apelacje cywilne na przykładach i wzorach*.

- 4) powołanie, w razie potrzeby, nowych faktów i dowodów;
- 5) wniosek o zmianę lub o uchylenie wyroku z zaznaczeniem zakresu żądanej zmiany lub uchylenia.

Stosownie do art. 368 § 1¹ KPC w zarzutach co do podstawy faktycznej rozstrzygnięcia należy oznaczyć fakty ustalone przez sąd I instancji niezgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy lub istotne dla rozstrzygnięcia fakty nieustalone przez sąd I instancji.

Artykuł 368 § 1 pkt 4 znajduje rozwinięcie w § 1² art. 368 KPC, bowiem powołując nowe fakty lub dowody, należy uprawdopodobnić, że ich powołanie w postępowaniu przed sądem I instancji nie było możliwe albo że potrzeba powołania się na nie wynika później. Jeśli natomiast skarżący powołuje się w apelacji na fakt stwierdzony dowodem utrwalonym za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk, powinien oznaczyć część zapisu dotyczącą tego faktu. Jest to nowy wymóg formalny apelacji wprowadzony przez art. 368 § 1³ KPC.

Artykuł 368 § 1 KPC określa schemat apelacji: **zaskarżam – zarzucam – wnoszę**:
Zaskarżam – co? – wyrok sądu I instancji.

Zarzucam – co? – naruszenie prawa materialnego lub przepisów postępowania.

Wnoszę – o co? – o zmianę lub uchylenie wyroku sądu I instancji.

Jeśli apelacja nie spełnia wymagań określonych w art. 368 § 1 pkt 1–3 oraz 5 KPC, przewodniczący w sądzie II instancji wzywa do usunięcia braków w wyznaczonym terminie pod rygorem odrzucenia apelacji (art. 373 § 1 KPC).

Orzecznictwo:

Nieuzupełnienie braków pisma w terminie jako przyczyna odrzucenia apelacji

Co prawda zgodnie z art. 373 KPC sąd odrzuca apelację m.in. wówczas, gdy strona nie uzupełniła braków pisma procesowego w terminie, ale dotyczy to jednak nie wszystkich braków formalnych, ale takich, bez których pismo nie może otrzymać prawidłowego biegu. W ramach zatem postępowania wstępnego sąd bada, czy pismo procesowe zawierające apelację może mieć nadany prawidłowy bieg. Artykuł 373 KPC (i także art. 370 KPC) należy odczytywać łącznie z art. 130 KPC.

(postanowienie SN z 9.2.2016 r., II UZ 36/15, Legalis)

Postępowanie wstępne w II instancji przed sądem I instancji

Celem przeprowadzanego przez sąd I instancji postępowania wstępnego jest wyjaśnienie szeroko pojmowanej kwestii dopuszczalności apelacji, chodzi bowiem nie tylko o skontrolowanie, czy apelacja spełnia wymagania formalne i fiskalne oraz czy wniesiono ją w terminie, ale także czy w konkretnej sytuacji jest ona dopuszczalna pod względem przedmiotowym.

(postanowienie SN z 29.1.2016 r., II CZ 96/15, Legalis)

Niedopuszczalność wniesienia środka zaskarżenia ze względu na brak interesu

Wydanie orzeczenia całkowicie zgodnego z wnioskami strony sprawia, że nie ma ona żadnego interesu w zaskarżeniu (*gravamen*), co stanowi przyczynę niedopuszczalności wniesienia środka odwoławczego.

(postanowienie SN z 22.2.2012 r., IV CZ 137/11, Legalis)

Oznaczenie zaskarżonego wyroku

Konstruując apelację, należy zindywidualizować wyrok, od którego wnoszona jest apelacja przez wskazanie sądu, który wydał zaskarżony wyrok (rejonowy lub okręgowy), datę jego wydania oraz sygnaturę sprawy w I instancji. Powyższe ma na celu zapobieżenie wątpliwościom odnośnie do zaskarżonego orzeczenia³. Nie jest wymagane podanie wydziału sądu, który wydał zaskarżony wyrok, gdyż jest on wskazany w sygnaturze zaskarżonego orzeczenia.

Dane te są wystarczające dla identyfikacji zaskarżonego wyroku, nie ma zatem potrzeby wskazywania nazwisk stron ani przedmiotu sprawy.

Przykład:

Apelacja

powoda od wyroku Sądu Rejonowego w Słupsku IX Wydział Cywilny z 22.8.2020 r. w sprawie IX C 100/20

Przykład:

Apelacja

pozanego od wyroku Sądu Rejonowego w Bytowie z 28.9.2020 r. w sprawie I C 1212/20

Orzecznictwo:

Obowiązek oznaczenia orzeczenia zaskarżonego apelacją

W apelacji niezbędne jest precyzyjne określenie zaskarżonego orzeczenia.

(postanowienie SN z 11.5.2007 r., I CZ 42/07, Legalis)

Zakres zaskarżenia

Wymogiem formalnym apelacji jest również wskazanie zakresu zaskarżenia, czyli określenie, czy wyrok został zaskarżony **w całości**, czy **w części**, a jeśli w części, to w jakiej. Oznaczenie zakresu zaskarżenia może polegać na wskazaniu konkretnych punktów wyroku sądu I instancji lub przez precyzyjne oznaczenie przedmiotu zaskarżenia np. „w części oddalającej powództwo”⁴.

Nie jest możliwe zaskarżenie uzasadnienia wyroku. Wszelkie wady uzasadnienia można podnieść w ramach zaskarżenia rozstrzygnięcia zawartego w sentencji w oparciu o art. 328 § 2 KPC⁵.

³ T. Ereciński, *Apelacja*, s. 75.

⁴ D. Wetoszka, *Apelacje*, s. 20.

⁵ H. Pietrkowski, *Czynności procesowe*, s. 402.

Przykład:

Na zasadzie art. 367 § 1 i 2 KPC w zw. z art. 368 § 1 pkt 1 i 2 KPC zaskarżam w całości wymieniony w tytule wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie, zarzucając mu (...).

Przykład:

Na podstawie art. 367 § 1 KPC w zw. z art. 368 § 1 pkt 1 KPC zaskarżam wyrok Sądu Rejonowego Poznań Stare Miasto w Poznaniu VII Wydział Cywilny z 20.11.2023 r. w sprawie VIII GC 111/20 w części oddalającej powództwo ponad kwotę 11 115,09 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 10.12.2022 r.

Przykład:

Zgodnie z art. 367 § 1 KPC w zw. z art. 368 § 1 pkt 1 KPC zaskarżam wyrok Sądu Rejonowego w Chojnicach I Wydział Cywilny z 10.12.2020 r. w sprawie I C 121/20 w części objętej punktami 1 i 2 wyroku.

Należy mieć na względzie, że **orzeczenie zaskarżone jedynie w części staje się prawomocne w części pozostałej** z upływem terminu do zaskarżenia, chyba że sąd II instancji może z urzędu rozpoznać sprawę także w tej części (art. 363 § 3 KPC).

Wskazanie zakresu zaskarżenia jest bardzo istotne z uwagi na zakres rozpoznania apelacji. Wszak sąd II instancji rozpoznaje sprawę w granicach apelacji, zaś w granicach zaskarżenia bierze z urzędu pod uwagę nieważność postępowania (art. 378 § 1 KPC).

Zwraca się uwagę na różnice w pojęciach granice apelacji oraz granice zaskarżenia. **Granice zaskarżenia** w postępowaniu apelacyjnym reguluje art. 368 § 1 pkt 1 KPC i sprowadza się do wskazania podmiotowych i przedmiotowych granic zaskarżenia wyroku sądu I instancji, tj. czy wyrok zaskarżony jest w całości, czy w części (a jeśli w części, to w jakiej). Natomiast pojęcie **granic apelacji** jest szersze, bowiem mieszczą się w nim: 1) granice zaskarżenia oraz 2) przytoczone zarzuty (ewentualnie nowe fakty i dowody), a także wnioski apelacyjne⁶.

Orzecznictwo:

Wymóg wskazania w jakiej części zaskarżono wyrok w apelacji

Ogólne stwierdzenie, że wyrok jest zaskarżony w części jest dalece niewystarczające dla przyjęcia, że został spełniony wymóg z art. 368 § 1 pkt 1 *in fine* KPC. (postanowienie SN z 20.1.2015 r., V CZ 94/14, Legalis)

---

⁶ Zob. wyr. SN z 11.4.2008 r., II CSK 615/07, Legalis.

Brak wskazania zakresu zaskarżenia w apelacji wnoszonej przez zawodowego pełnomocnika

Jeżeli bez szczegółowego badania treści apelacji, w sposób oczywisty wynika z niej zakres zaskarżenia wyroku sądu I instancji, oznaczenie w apelacji zaskarżonego wyroku bez wskazania zakresu zaskarżenia nie uzasadnia odrzucenia apelacji na podstawie art. 370¹ w zw. z art. 368 § 1 pkt 1 KPC.

(postanowienie SN z 13.4.2007 r., I CZ 14/07, *Legalis*)

Prawidłowe formułowanie zakresu zaskarżenia apelacji

Wymóg wskazania w apelacji, czy wyrok jest zaskarżony w całości, czy w części (art. 368 § 1 pkt 1 KPC) jest spełniony, gdy apelacja zawiera sformułowanie „zaskarżam wyrok w całości” lub „zaskarżam wyrok w części obejmującej punkty (...)” albo zwroty podobne wyrażające wyraźnie wolę zaskarżenia całego wyroku lub jego oznaczonej części. Prawidłowo sformułowany wniosek o zmianę lub uchylenie wyroku (art. 368 § 1 pkt 5 KPC) powyższego wymogu nie spełnia.

(postanowienie SN z 30.8.2006 r., II CZ 53/06, *Legalis*)

Zwięzłe przedstawienie zarzutów⁷

Apelację należy oprzeć na określonych przyczynach (podstawach, zarzutach) uzasadniających, w ocenie skarżącego, zmianę lub uchylenie zaskarżonego orzeczenia. Przyczynami tymi są błędy (wady) postępowania lub wyroku. Zarzuty powinny być rozpatrywane tak z punktu widzenia podmiotu wnoszącego środek odwoławczy, jak i z punktu widzenia sądu rozpoznającego ten środek.

Najogólniej rzecz ujmując, zarzuty mogą dotyczyć **naruszenia prawa procesowego, wadliwego rozstrzygnięcia problemów faktycznych lub niewłaściwego rozstrzygnięcia problemów prawnych**. Apelacja może być oparta na wszelkich zarzutach, które autor apelacji uznaje za uzasadnione wobec, jego zdaniem, wadliwego wyroku, np. uchybienia, których dopuścił się sąd I instancji w postępowaniu i przy rozstrzygnięciu sprawy. W doktrynie przyjmuje się tradycyjny podział na błędy proceduralne (*errores in procedendo*) i błędy orzeczenia (*errores in iudicando*). Błędy proceduralne wynikają z naruszenia przez sąd I instancji przepisów prawa procesowego, które mogą powstawać przez cały czas rozpoznawania sprawy. Zaś błędy orzeczenia związane są z niewłaściwym zastosowaniem prawa materialnego mogą powstać dopiero przy wydawaniu orzeczenia kończącego postępowanie.

Kodeks postępowania cywilnego daje skarżącemu pełną swobodę w zakresie formułowania zarzutów apelacyjnych, nie nakładając na niego obowiązku wskazania w treści apelacji naruszonych przepisów. Nie jest również konieczne określenie, czy doszło do naruszenia prawa materialnego, czy procesowego, ani przedstawienie zarzutów w określonej części apelacji. Wystarcza nawet, gdy zarzut wynika pośrednio z treści apelacji⁸. Ustawa nie wyróżnia sytuacji profesjo-

⁷ Dokładne omówienie zarzutów i wniosków wnoszonych zarówno w postępowaniu procesowym jak i nieprocesowym znajduje się także w pozycji pt. System oznaczeń kodeksowych, czyli jak pracować z kodeksami i pisać pisma.

⁸ Zob. post. SN z 17.6.2020 r., II CZ 27/20, *Legalis*.

nalnego pełnomocnika w tym zakresie, tj. nie nakazuje formułowania apelacji w konkretny sposób. Jednakże od profesjonalnego pełnomocnika wymaga się sporządzenia apelacji spełniającej wszystkie wymogi formalne, bowiem szczególność i precyzja sformułowań są wykładnikiem profesjonalizmu osoby sporządzającej apelację⁹.

Formułowanie zarzutów apelacyjnych polega na wskazaniu uchybień, które skarżący zarzuca wyrokowi – „zaskarżonemu wyrokowi sądu I instancji zarzucam (...)”. Sąd Najwyższy podkreśla, że apelacja powinna zawierać zarówno „zwięzłe przedstawienie zarzutów”, jak i „uzasadnienie zarzutów”, co nie oznacza, iż wspomniane elementy treści apelacji muszą być przytoczone w określonej części pisma lub w odrębnych jednostkach redakcyjnych¹⁰.

Zwięzłe, czyli krótkie i syntetyczne przedstawienie zarzutów, powinno znaleźć się w *petitum* apelacji, zaś ich rozwinięcie w uzasadnieniu apelacji. Chodzi bowiem o zaakcentowanie sądowi odwoławczemu problemu, na który ma zwrócić szczególną uwagę, zapoznając się z uzasadnieniem apelacji. Jednakże brak wyodrębnienia zarzutów w *petitum* apelacji nie stanowi podstaw do jej odrzucenia, jeśli skarżący zawarł w niej zarzuty i je uzasadnił¹¹.

Kodeks postępowania cywilnego nie zawiera katalogu zarzutów apelacyjnych (z wyjątkiem apelacji w postępowaniu uproszczonym). Jednakże doktryna i orzecznictwo wypracowało następujące rodzaje zarzutów apelacyjnych:

- 1) naruszenie prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie konkretnego przepisu prawa materialnego lub niewłaściwą jego wykładnię;
- 2) naruszenie przepisów prawa procesowego, jeśli miało lub mogło mieć wpływ na treść wydanego orzeczenia w sprawie;
- 3) nieważność postępowania;
- 4) sprzeczność istotnych ustaleń stanu faktycznego sądu I instancji z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego;
- 5) nierozpoznanie istoty sprawy¹².

Sąd odwoławczy, rozpoznając sprawę, na skutek apelacji nie jest związany przedstawionymi w niej zarzutami dotyczącymi naruszenia prawa materialnego, wiążą go natomiast zarzuty dotyczące naruszenia prawa procesowego¹³. Tym samym sąd odwoławczy może z urzędu stwierdzić naruszenie prawa materialnego, nawet bez zarzutu skarżącego¹⁴. Jeśli skarżący nie podniósł w apelacji lub w toku postępowania apelacyjnego odpowiedniego zarzutu, sąd nie może wziąć z urzędu pod rozważenie uchybień prawa procesowego popełnionych przez sąd I instancji, choćby miały wpływ na wynik sprawy. Jedyne wyjątek ustanowiony został w art. 378 § 1 *in fine* KPC, który nakazuje sądowi II instan-

---

⁹ Zob. wyr. SN z 17.4.2008 r., I CSK 500/07, Legalis.

¹⁰ Zob. post. SN z 11.1.2007 r., II CZ 118/06, Legalis.

¹¹ Zob. post. SN z 10.8.2006 r., V CZ 61/06, Legalis.

¹² D. Wetoszka, *Apelacje*, s. 22.

¹³ Zob. uchw. SN (7) z 31.1.2008 r., III CZP 49/07, Legalis.

¹⁴ Zob. wyr. SN z 9.4.2008 r., II PK 280/07, Legalis.

cji w granicach zaskarżenia wziąć pod uwagę nieważność postępowania przed sądem I instancji¹⁵.

Pamiętać należy, że w zarzutach co do podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, skarżący musi oznaczyć fakty ustalone przez sąd I instancji niezgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy lub istotne dla rozstrzygnięcia fakty, które nie zostały ustalone przez sąd I instancji.

Brak jest również wymogów formalnych odnośnie do kolejności stawianych zarzutów, ponieważ nie ma to znaczenia dla poprawności formułowania apelacji. Pamiętać jednak należy o braku związania sądu zarzutami prawa materialnego. Z tego też względu nie ma przeszkód do wskazania ich w drugiej kolejności, pozostawiając pierwszeństwo zarzutom prawa procesowego.

Orzecznictwo:

Niewłaściwe uzasadnienie wyroku jako zarzut apelacji

Uzasadnienie wyroku wyjaśnia przyczyny, dla jakich orzeczenie zostało wydane i jest sporządzane już po wydaniu wyroku. Zatem wynik sprawy z reguły nie zależy od tego, jak napisane zostało uzasadnienie i czy zawiera ono wszystkie wymagane elementy. W konsekwencji zarzut naruszenia art. 328 § 2 KPC może być usprawiedliwiony tylko w tych wyjątkowych okolicznościach, w których treść uzasadnienia orzeczenia sądu uniemożliwia całkowicie dokonanie oceny toku wyводу, który doprowadził do wydania orzeczenia lub w przypadku zastosowania prawa materialnego do niedostatecznie jasno ustalonego stanu faktycznego, a więc w przypadku, gdy rażące naruszenie zasad sporządzenia uzasadnienia przez sąd powoduje niemożność kontroli instancyjnej orzeczenia.

(wyrok SA w Szczecinie z 17.12.2013 r., III AUa 529/13, Legalis)

Konstruowanie zarzutów apelacyjnych

W ogólnym postępowaniu apelacyjnym skarżący ma pełną swobodę w przedstawianiu zarzutów apelacyjnych i może powoływać się na wszelkie powody zaskarżenia, które uważa za pożądane i odpowiednie z punktu widzenia swojego interesu. Jedynym ograniczeniem są tutaj granice kompetencyjne sądu II instancji. Chociaż przytoczenie zarzutów apelacyjnych nie musi być skonkretyzowane, niemniej jednak uzasadnienie powinno zmierzać do ich rozwinięcia, albowiem chodzi o wyjaśnienie, na czym – w przekonaniu skarżącego – zarzucane sądowi I instancji uchybienie polega.

(postanowienie SA w Krakowie z 8.8.2013 r., I ACa 667/13, Legalis)

Zakres wymogu przedstawienia i uzasadnienia zarzutów apelacyjnych

Przewidziany w art. 368 § 1 pkt 2 i 3 wymóg przedstawienia i uzasadnienia zarzutów oznacza twierdzenia skarżącego o wadliwości zaskarżonego wyroku wraz z wskazaniem, w czym się wadliwość wyroku wyraża oraz powołaniem

---

¹⁵ Zob. wyr. SN z 14.1.2009 r., IV CSK 350/08, Legalis, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), Kodeks, komentarz do art. 368, uw. 19.